

KANTOVO SHVAĆANJE ŠTOVANJA KAO POKRETALA ČISTOG PRAKTIČKOG UMA TE USPOREDBA SA SIMPATIJOM KOD DAVIDA HUMEA

Sočo, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:583328>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**KANTOVO SHVAĆANJE ŠTOVANJA KAO POKRETALA ČISTOG
PRAKTIČKOG UMA TE USPOREDBA SA SIMPATIJOM KOD
DAVIDA HUMEA**

MATEA SOČO

Split, 2021.

Odsjek: Odsjek za filozofiju

Studij: Preddiplomski studij talijanskog jezika i književnosti i filozofije

Predmet: Etika

**KANTOVO SHVAĆANJE ŠTOVANJA KAO POKRETA ČISTOG PRAKTIČKOG
UMA TE USPOREDBA SA SIMPATIJOM KOD DAVIDA HUMEA**

Studentica:

Matea Sočo

Mentor:

doc. dr. sc. Bruno Ćurko

Split, srpanj 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Immanuel Kant.....	2
2.1. Kantova etika.....	3
2.1.1. <i>Kritika praktičnog uma</i>	5
2.1.2. O pokretalima čistog praktičnog uma.....	7
2.1.3. Koncept štovanja kao moralnosti	8
3. Britanska moralna filozofija 18. stoljeća.....	11
3.1. Moralni sentimentalizam u teorijama Shaftesburya i Hutchesona	11
3.2. David Hume	13
3.2.1. Humeova <i>Rasprava o ljudskoj prirodi</i>	15
3.2.2. Hume o simpatiji	17
3.2.3. Kantova povezanost sa britanskom moralnom filozofijom i Davidom Humeom	18
4. Usporedba štovanja kao pokretala čistog praktičkog uma sa simpatijom kod Davida Humea	21
5. Zaključak.....	23
Literatura	25

1. Uvod

U ovom radu istražiti ću dva najutjecajnije filozofa osamnaestog stoljeća, Immanuela Kanta i Davida Humea i njihove moralne teorije. Poznato je kako Kanta svrstavamo u predstavnike deontološke etike, a Humea u predstavnike moralnog sentimentalizma. Njihove moralne teorije se uvelike razlikuju, iako je vidljivo da je Kant prihvaćao moralni sentimentalizam u svojim ranijim djelima. No, kako su se Kantovi pogledi razvijali sve više je primjećivao nedostatke moralnog sentimentalizma, te ga odbaciva kao temelj za bilo kakvu moralnu teoriju. S obzirom da kritizira moralni sentimentalizam (a samim time i empirizam jer osjećaji proizlaze iz iskustva) Kant kreće u potragu za *a priori* osnovom morala, odnosno traži temelj za moral samo u razumu, točnije u racionalnoj prirodi svih racionalnih bića, neovisnoj od bilo kakvog iskustva. Hume, koji zastupa empirijski pristup kaže da se osnova morala može pronaći u ljudskoj prirodi, u našim emocionalnim reakcijama na ponašanje naših bližnjih. Kratko ću istražiti i moralni sentimentalizam u teorijama Hutchesona i Shaftesburya, koji su utjecali na razvoj misli Davida Humea.

Također ću prikazati dva ključna koncepta Kantove i Humeove moralne teorije – štovanje i simpatiju. Koncept štovanja kao moralnosti Kant izlaže u *Kritici praktičnog uma* te ga shvaća kao samu moralnost. Hume s druge strane, u *Raspravi o ljudskoj prirodi* uvodi simpatiju kao važan mehanizam uma koji nam pomaže da osjećamo osjećaje drugih ljudi. Usporedbom dvojice filozofa, otkriti ću sličnosti i razlike u njihovom mišljenju, a zatim usporediti i dva koncepta koje izlažu u navedenim djelima. Na kraju, u zaključku, iskazati ću svoje vlastiti stav i mišljenje glede sličnosti i razlika moralnih teorija dvaju autora.

2. Immanuel Kant

Immanuel Kant (1724. – 1804.) središnja je figura moderne filozofije. „Sintetizirao je rano-novovjekovni racionalizam i empirizam, postavio uvjete za veći dio filozofije devetnaestog i dvadesetog stoljeća te je njegov utjecaj značajan u mnogim filozofskim disciplinama kao što su metafizika, etika, estetika, epistemologija i druge.“¹ Kantov se „spisateljski rad dijeli na dva velika perioda (premda neki dijele i na tri): predkritički i kritički. U predkritičkom (nekritičkom) ponajviše se bavi prirodnim znanostima te filozofijom prosvjetiteljstva. U prirodnim znanostima ideal mu je Newton, a u filozofiji su to bili Leibniz i Wolff, to je bio tzv. racionalističko prosvjetiteljski smjer.“² „Kantov interes za Leibnizovu metafiziku, fiziku, epistemologiju i teologiju očit je u njegovim spisima o filozofiji prirodne znanosti kao i u odlomcima *Kritike čistog uma* koji se bave transcendentnim idejama. Kant se u raznim spisima dotiče tema koje je Leibniz razradio, teme poput ljudske duše i njenih moći, prostora, vremena te božanskom stvaranju.“³ Međutim, postoji i drugi, iracionalistički smjer, gdje je vidljiv utjecaj J.J. Rousseaua i njegovih spisa. „Rousseau je pomogao Kantu uvidjeti da je temelj morala ukorijenjen u ljudskom razumu.“⁴ „U predkritičkom razdoblju kod Kanta možemo vidjeti paralelno racionalistički i iracionalistički smjer. Glavna djela predkritičkog razdoblja su *O ognju* (1755.) i *Novo razjašnjenje prvih načela metafizičke spoznaje* (1755.). Također je napisao djelo *Promatranja o osjećaju lijepog i uzvišenog* (1764.) gdje je vidljiv utjecaj britanskih moralista i estetičara.“ Važno je istaknuti Davida Humea, jednog od značajnijih britanskih moralista koji je također imao utjecaj na Kantovo razmišljanje što je vidljivo u djelu *Snovi jednog vizionara tumačeni snovima metafizike* (1766.).⁵ Kant u djelu *Snovi jednog vizionara tumačeni snovima metafizike* postavlja pitanje je li metafizika, ukoliko govori o transcendentnim doživljajima, u boljoj poziciji od takvih snova te zaključuje da metafizika mora odrediti granice spoznaje koje postavila sama narav uma.⁶ „Pitanja jedinstva tijela i duše i sva nauka o duhovnom svijetu nadilaze mogućnosti ljudskog

¹ Rohlf, Michael, *Immanuel Kant, The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/kant/>. (11/5/2021)

² Macan, Ivan *Immanuel Kant, Filozofija.org* https://www.filozofija.org/wp-content/uploads/Povijest_fil.org/Moderna_pdf/Immanuel-Kant-final.pdf, str. 3. (9/6/2021)

³ Wilson, Catherine, *Leibniz's Influence on Kant, The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/kant-leibniz/>. (9/6/2021)

⁴ Frierson, Patrick, *Kant and Rousseau*, http://people.whitman.edu/~frierspr/kant_rousseau.htm (9/06/2021)

⁵ Vidi više: Macan, Ivan, *Immanuel Kant, Filozofija.org* https://www.filozofija.org/wp-content/uploads/Povijest_fil.org/Moderna_pdf/Immanuel-Kant-final.pdf, str. 4 (9/6/2021)

⁶ Vidi više: Ibidem.

razuma, koji se tu upliće u protuslovlja. Prvi put se ovdje javlja problem antinomije i upravo zbog toga je potrebno revidirati spoznaju uma.“⁷

Nakon toga slijedi prijelaz u kritički period. „Kant počinje razrađivati svoje spoznajno – teoretske poglede što će rezultirati glavnom prekretnicom u njegovom učenju, koje se događa s djelom *Kritika čistog uma* (1781.). Nakon toga, počinje se baviti i temeljnim pitanjima morala te 1785. godine izdaje djelo *Osnivanje metafizike čudoređa*, a nedugo nakon toga svoje glavno etičko djelo – *Kritika praktičnog uma* (1788.) u kojem nastoji iznijeti sustavni prikaz apriornih elemenata moralnosti. Slijedi i treća kritika, *Kritika moći suđenja* (1790.) u kojoj raspravlja o estetskim sudovima. Tri kritike zajedno predstavljaju jezgru Kantove misli.“⁸

2.1. Kantova etika

„Konzekvencijalističke etičke pozicije, poput utilitarizma⁹ i etičkog egoizma¹⁰ nalaze se nasuprot deontološke etike, čiji je najznačajniji predstavnik upravo Immanuel Kant. Deontološka etika polazi od dužnosti kao osnove moralnosti te prema njoj, sve su vrste djelovanja zabranjene ili obvezne, bez obzira na njihove posljedice.“¹¹ Za Kanta je posebno važan *motiv dužnosti*; „da bismo moralno djelovali, ne smijemo se ponašati samo u skladu s moralnim zakonom – moramo činiti ono što je ispravno jer je to naša dužnost. Po Kantu, ako pomažemo drugima u nevolji samo zato što prema njima osjećamo simpatiju, tada našem djelovanju nedostaje moralna vrijednost. Već se tu može vidjeti da je Kantova teorija dosta rigorozna jer ne ostavlja nimalo prostora za ljudske osjećaje.“¹²

Najvažnije Kantovo etičko djelo je *Kritika praktičnog uma*, „no njegove temeljne etičke ideje mogu se pronaći u kraćem djelu nazvanom *Osnivanje metafizike čudoređa*. U tom djelu te su ideje sažeto prikazane. Tu je predstavljen i kategorički imperativ, vrhovno načelo morala. Kantov cilj nije bio samo proizvesti moralnu teoriju koja bi bila dosljedna i podudarala se sa što više praktičnih institucija; cilj je bio

⁷ Macan, Ivan, *Immanuel Kant*, *Filozofija.org* https://www.filozofija.org/wp-content/uploads/Povijest_fil.org/Moderna_pdf/Immanuel-Kant-final.pdf, str.4 (12/5/2021)

⁸ Ibidem, str. 4.,5.

⁹ Filozofski i etički smjer koji poistovjećuje dobro s korisnim, postavljajući korist za temeljni kriterij moralnih vrijednosti. (Preuzeto sa: <http://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#U>)

¹⁰ Stav u normativnoj etici prema kojem svaki pojedinac mora slijediti jedino vlastitu korist (interes). (Preuzeto sa: <http://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#E>)

¹¹ Tännsjö, Torbjörn, *Understanding Ethics: An introduction to moral theory*, Edinburgh University Press, 2002., str.56

¹² Benn, Piers, *Ethics*, UCL Press, London, 1998., str. 94

postaviti moralnost na potpuno racionalne temelje. Pokušao je otkriti *a priori* osnove morala, točnije, pokušao je otkriti temelj za moral samo u razumu, koji je neovisan o stavovima i željama ljudi.¹³ U *Osnivanju metafizike čudoređa*, Kant kaže da ako ne želimo pobiti pojmu o moralu svaku istinitost i vezu s mogućim objektom, onda zakon tog pojma o moralu mora vrijediti za sva umna bića uopće, ne pod slučajnim uvjetom već nužno. Tu je jasno da nikakvo iskustvo ne može dati povod da se zaključi na mogućnost takvih apodiktičnih zakona. Mi ne možemo dovesti do neograničena poštivanja ono što možda vrijedi pod slučajnim uvjetima ljudskog roda. Tu se postavlja pitanje kako bi se zakoni određivanja naše volje mogli smatrati zakonima određivanja volje umnog bića uopće kada bi bili empirijski, a ne bi imali svoje postojanje *a priori* iz čistog, ali praktičnog uma. Po Kantu je to nemoguće. On tvrdi da bi nauku o moralu trebalo najprije osnovati na metafizici, koja je potpuno lišena iskustva. Ako se moralnost može naći samo potpuno *a priori*, slobodna od svega empirijskog, isključivo u umnim pojmovima i nigdje drugdje, onda se treba stvoriti osnova da se metafizika čudoređa posve izdvoji i dovede do savršenstva. Dakle, čista moralna filozofija (metafizika) može se odvojiti od primijenjene (na ljudsku prirodu). Svi moralni pojmovi imaju potpuno *a priori* izvor u umu te se ne mogu apstrahirati ni od kakvih empirijskih pojmova. Upravo zbog toga nam mogu služiti kao najviši praktični principi. Ti moralni principi se ne mogu zasnovati na osobitostima ljudske prirode već moraju biti takvi da postoje za sebe *a priori*, ali da se iz takvih *a priori* principa moraju moći izvesti praktična pravila, kako za svaku umnu prirodu tako i za ljudsku.¹⁴

S obzirom da Kant želi otkriti *a priori* osnovu morala, temelj morala samo u razumu, bilo je potrebno formulirati vrhovno načelo morala koje se može otkriti *a priori*. Takvo načelo Kant naziva *kategorički imperativ* te se može formulirati na više načina. Prvotna formulacija slijedi ovako: „Nikada ne bih smio djelovati, osim na takav način da ujedno mogu i željeti da moja maksima¹⁵ postane univerzalan zakon.“¹⁶ Druga formulacija *kategoričkog imperativa* je sljedeća: „Djeluj tako da tretiraš ljude, kako sebe tako i druge, uvijek kao cilj, a nikada kao sredstvo!“¹⁷, tzv. formula cilja samog po sebi. Ova formulacija „nam potpuno zabranjuje da tretiramo umna bića

¹³ Ibidem, str. 91, 92.

¹⁴ Vidi više: Kant, Immanuel, *Osnivanje metafizike čudoređa*, Feniks, 2003., str. 27.-31.

¹⁵ Subjektivno načelo po kojem djelujemo.

¹⁶ Benn, Piers, *Ethics*, UCL Press, 1998., str. 93

¹⁷ Ibidem, str. 95

samo kao sredstva za naše osobne ciljeve, bez ikakvog poštovanja prema ciljevima samih tih umnih bića. Ovo je izvedeno iz tvrdnje da je razum izvor i motiv morala jer zahtijeva da poštujemo razum kao motiv u svim umnim bićima. Prema drugima se moramo ponašati kao prema utjelovljenjima zakona, koji sami mogu formulirati i slijediti kategorički imperativ.¹⁸ Rečeno je kako se Kantova deontološka etika nalazi nasuprot utilitarizma. No druga formulacija *kategoričkog imperativa* i pravila utilitarizma imaju i razlike i sličnosti. Temeljno Kantovo moralno načelo jest da se „uvijek prema drugima ponašamo kao prema ciljevima“, dok je utilitarističko načelo „maksimiziranje ili barem povećanje korisnosti.“¹⁹ S druge strane, postoji sličnost. „Za svako djelovanje, po Kantu, postoji određena maksima za to djelovanje. Isto tako, kod utilitarista, za svako djelovanje postoji nekakvo pravilo.“²⁰

U Kantovu etičkom sustavu pojam *dobre volje* je od izuzetne važnosti. On se i spominje na početku knjige *Osnivanje metafizike čudoređa*: „Nigdje na svijetu, štoviše, uopće ni izvan njega ne da se zamisliti ništa što bi se bez ograničenja moglo smatrati kao dobro osim *dobre volje*“.²¹ Tim stavom pobija dotadašnja etička učenja i tvrdi da njegovi prethodnici nisu razumjeli pojam *dobre volje*. Pojam *dobre volje* kao takav nije dovoljan, važno je da je ta volja dobra po sebi, kako navodi: „volja nije dobra po onome što postiže ili izvršava, ne po svojoj sposobnosti za postignuće bilo kakvog postavljenog cilja, nego samo po htijenju, tj. po sebi (...)“²² Ranije etike, kada su htjele dati motive koji vode prema moralnosti, uzimale su u obzir osjećaje ugone i neugode – Kant se tome suprotstavlja, kao što je već rečeno, on ne ostavlja nimalo prostora za osjećaje što će biti važna distinkcija u usporedbi sa Davidom Humeom.

2.1.1. Kritika praktičnog uma

Kritika praktičnog uma podjeljena je na dva dijela. U prvom prikazuje *elementarnu nauku* čistog praktičnog uma dok drugi dio prikazuje *metodologiju* čistog praktičnog uma. *Elementarna nauka* se opet dijeli na *analitiku* i *dijalektiku* čistog praktičnog uma. *Analitika* prikazuje nauku o načelima, pojmu predmeta te *pokretalima čistog praktičnog uma*.

¹⁸ Ibidem..

¹⁹ Ibidem, str. 96

²⁰ Tännsjö, Torbjörn, *Understanding Ethics: An introduction to moral theory*, Edinburgh University Press, 2002., str. 59

²¹ Kant, Immanuel, *Osnivanje metafizike čudoređa*, Feniks, 2003., str. 11

²² Ibidem, str. 12

U prvom poglavlju *analitike* Kant prvo postavlja pitanje „je li čisti um dovoljan da odredi volju ili je potreban empirijski temelj. Za opće određenje volje su potrebni praktični zakoni, koji mogu biti ili samo maksime, ako ih subjekt smatra važećima samo za svoju volju ili pravi zakoni ako vrijede za svako umno biće.“²³ S druge strane, „praktični principi koji imaju neki objekt moći željenja kao razlog određenja volje su empirički i stoga se ne mogu smatrati praktičnim zakonima. Ako umno biće želi svoje maksime smatrati općim praktičnim zakonima, mora ih zamišljati kao takve koji odredbeni razlog volje ne sadržavaju prema materiji već samo prema formi, a volja koju određuje samo opća zakonodavna forma neovisna je o prirodnom zakonu i kauzalitetu. Čisti um je za sebe praktičan i daje opći zakon koji nazivamo *kategoričkim imperativom*.“²⁴

U drugom poglavlju *analitike* govori o *pojmu predmeta praktičnog uma*. Kant na početku poglavlja navodi: „Pod pojmom nekog predmeta praktičnog uma razumijevam predodžbu nekog objekta kao mogućeg učinka pomoću slobode.“²⁵ Jedini objekti praktičnog uma su objekti *dobra* i *zla*. Dobro predstavlja moć željenja, a zlo je predmet moći gnušanja. Ova dva pojma se ne mogu odrediti prije moralnog zakona, samo poslije njega i po njemu, jer da nije tako predmet bi određivao volju te ne bi postojao *apriorni* moralni zakon ni opće pravilo. Kao što smo rekli da dobro predstavlja moć željenja, a zlo moć gnušanja, razlika bi se mogla definirati po tome što dobro u nama izaziva osjećaj ugone, zlo, s druge strane izaziva osjećaj neugode. Zbog toga ne smijemo prvo tražiti predmet volje, već zakon koji određuje volju neposredno i *a priori*.²⁶

Treće poglavlje, o *pokretalima čistog praktičnog uma* nam govori da jedino takvo pokretalo može biti moralni zakon jer jedino moralni zakon neposredno određuje volju. No, *pokretala čistog praktičnog uma* ćemo detaljnije razraditi u sljedećem poglavlju.

Što se tiče *dijalektike*, ovdje „praktični um traži totalitet predmeta i traži ga pod pojmom najvišeg dobra. No, ni najviše dobro ne može biti odredbeni razlog volje, taj

²³Macan, Ivan, *Immanuel Kant, Filozofija.org* https://www.filozofija.org/wp-content/uploads/Povijest_fil.org/Moderna_pdf/Immanuel-Kant-final.pdf, str. 20 (15/5/2021)

²⁴ Ibidem.

²⁵ Kant, Immanuel, *Kritika praktičnog uma*, 1990., str. 95

²⁶ Vidi više: Macan, Ivan, *Immanuel Kant, Filozofija.org* https://www.filozofija.org/wp-content/uploads/Povijest_fil.org/Moderna_pdf/Immanuel-Kant-final.pdf, str. 21 (15/5/2021)

razlog može biti samo moralni zakon. Najviše dobro se može smatrati odredbenim razlogom volje samo ako u sebi uključuje moralni zakon.“²⁷

U *Metodologiji*, Kant obrazlaže da se pod metodologijom „razumijeva način kako se zakonima čistog praktičnog uma može pribaviti pristup u ljudsku dušu, utjecaj na njezine maksime, tj. kako se objektivno-praktičan um može napraviti i subjektivno-praktičnim.“²⁸

2.1.2. O pokretalima čistog praktičnog uma

Na početku trećeg poglavlja *analitike*, Kant kaže da moralni zakon neposredno određuje volju, te ako se određivanje volje zbiva primjereno moralnom zakonu, pomoću nekog osjećaja – radnja će sadržavati legalitet, ali ne i moralitet.²⁹ Ova tvrdnja smješta Kantovu poziciju nasuprot Humeove. Kao što smo već rekli, pokretalo ljudske volje i volje bilo kojeg umnog bića, može biti samo moralni zakon jer jedino on neposredno određuje volju, i opasno bi bilo pored moralnog zakona tražiti nekakvo drugo pokretalo. Za ljudski um tu su dva nerješiva problema: prvo, na koji način neki zakon za sebe i neposredno može biti odredbeni razlog volje, i drugo, kako je moguća slobodna volja. Moralnost se, kao i slobodna volja određuje samo zakonom, ne samo bez svih sudjelovanja osjetilnih poticaja, nego uz potpuno uklanjanje svih njih i prekidom svih nagnuća, ukoliko bi ona mogla biti protivna ovom zakonu. S druge strane, moralni zakon kao odredbeni razlog volje, time što je nauštrb svim našim nagnućima, mora prouzročiti osjećaj koji se može nazvati *bol*. Sva nagnuća zajedno čine sebičnost, koja se može interpretirati kao samoljublje ili umišljenost. Čisti praktični um je nauštrb samoljublju, te obara umišljenost. Moralni zakon, koji je jedini objektivni, posve isključuje utjecaj samoljublja na najviši praktični princip te beskonačno ograničava tu umišljenost.³⁰

Dakle, pobliže smo predstavili uvod u treće poglavlje *analitike*, te smo došli do štovanja moralnog zakona kao pokretala čistog praktičnog uma. „Pravo štovanje moralnog zakona, po Kantu jest osjećaj koji se stvara intelektualnim razlogom, te je

²⁷ Ibidem, str. 22.,23.

²⁸ Kant, Immanuel, *Kritika praktičnog uma*, 1990. str. 201

²⁹ Legalitet – djelovanje iz dužnosti; moralitet – djelovanje prema dužnosti

³⁰ Vidi više: Kant, Immanuel, *Kritika praktičnog uma*, 1990. str. 113., 114.

taj osjećaj jedino što spoznajemo potpuno *a priori* i čiju nužnost ne možemo uvidjeti.“³¹

2.1.3. Koncept štovanja kao moralnosti

Što se tiče pojma štovanja (njem. *anbetung*) kojeg Kant koristi u trećem poglavlju *analitike*, kaže da „štovanje moralnog zakona nije nekakvo pokretalo za moralnost, već je sama moralnost, subjektivno uzeta kao pokretalo“³². On predstavlja štovanje kao nekakav „učinak na osjećaj odnosno na osjetilnost umnog bića, te tako štovanje pretpostavlja tu osjetilnost bića.“³³ Taj moralni osjećaj je dakle, „proizveden samo pomoću uma te on ne služi za prosuđivanje radnji već služi samo kao *pokretalo*, da bismo taj zakon u sebi napravili maksimom.“³⁴ Dakle, možemo zaključiti da moralni osjećaj služi kao pokretalo, a ne štovanje. Štovanje predstavlja sami *učinak* na osjećaj. Štovanje se uvijek odnosi na osobe, nikada na stvari. Stvari mogu pobuditi nekakvo nagnuće u nama čak i ljubav, ali nikada štovanje. Udivljenje je sličan osjećaj koji se približava štovanju, može se odnositi na stvari, ali i dalje, štovanje ostaje vezano samo uz osobe. Isto tako, ni osobe ne moraju biti predmet štovanja, kao kad nam je neka osoba predmet ljubavi ili pak straha, ne mora značiti da ćemo mi izražavati nekakvo štovanje prema toj osobi, dakle, može nam nedostajati *unutarnje štovanje*.³⁵

Štovanje nekakvoj zasluži mi ne možemo uskratiti, htjeli ili ne, no, izvana mi štovanje možemo suzdržavati, ali ipak, nipošto ne možemo spriječiti da ga iznutra ne osjećamo, nemamo utjecaja na to.³⁶ Kant, dakle, „vrijednost čovječanstva vidi kao osnovu nekakvog racionalnog poštovanja što od nas traži zahtjeve koje nemamo pravo odbiti.“³⁷

Dobra volja, štoviše, „sastoji se u djelovanju isključivo iz štovanja moralnog zakona razuma, čak i uz suprotstavljanje našim dobronamjernim prirodnim osjećajima.“³⁸

Štovanje moralnog zakona, po Kantu jest jedino nesumnjivo moralno pokretalo, iako on, s druge strane, štovanje shvaća kao samu moralnost. Ovdje kaže da

³¹ Ibidem, str.114

³² Ibidem, str. 117.

³³ Vidi više: Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Vidi više: Ibidem.

³⁶ Vidi više: Ibidem, str. 118.

³⁷ Kant, Immanuel, Wood, W. Allen, Gregor, Mary J. (Ed.), *Practical Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996., str. 19.

³⁸ Ibidem, str. 23.

moralni zakon najprije neposredno i objektivno određuje volju u sudu uma, dok sloboda ograničava sva nagnuća, kao što je već prethodno rečeno – dakle cijenjenje, odnosno štovanje neke osobe se ograničava samo na pokoravanje čistom zakonu. Nadalje, to ograničavanje samo na pokoravanje zakonu djeluje na osjećaj. Takvo ograničavanje, djelovanjem na osjećaj proizvodi osjećaj neugode, te je samo negativno djelovanje, koje je nauštrb samoj djelatnosti subjekta, ukoliko su nagnuća njegovi odredbeni razlozi.³⁹ S druge strane, „štovanje moralnog zakona se može smatrati njegovim pozitivnim, ali indirektnim djelovanjem na osjećaj, ukoliko ono oslabljuje sprečavajući utjecaj nagnuća, dakle može se smatrati subjektivnim razlogom djelatnosti, odnosno *pokretalom*, za njegovo izvršavanje.“⁴⁰

Također Kant nadodaje, „kada bi osjećaj štovanja bio *patologijski* onda bi bilo uzaludno da se otkrije neka njegova veza s bilo kakvom idejom *a priori*.“⁴¹ To je osjećaj koji se odnosi na ono praktičko te pripada predodžbi nekog zakona samo prema njegovoj formi, dakle ne zbog nekakvog njegovog objekta – te se ne može pribrojiti ni zadovoljstvu ni boli. Ali ipak, pri pokoravanju tom osjećaju proizvodi se nekakav *interes* – odnosno, *moralni interes*,⁴² kao što je „sposobnost da se čovjek zainteresira za zakon ili štovanje moralnog zakona – *moralni osjećaj*.“⁴³

Svijest o slobodnom podvrgavanju volje zakonu jest po Kantu, štovanje moralnog zakona. Zakon koji zahtijeva to štovanje, kao što vidimo, nije nikakav drugi zakon nego sami moralni zakon, jer on isključuje sva nagnuća. Tu Kant uvodi pojam *dužnosti*, koji je veoma važan u shvaćanju štovanja. Radnja koja je prema ovome zakonu uz isključenje svih odredbenih razloga iz nagnuća objektivno praktička, zove se *dužnost*.⁴⁴ „Pojam dužnosti zahtijeva se kod radnje – objektivno (suglasnost sa zakonom) te subjektivno (štovanje za zakon kao jedini način određenja volje pomoću njega). Na tome se osniva razlika: *djelovanja prema dužnosti* te *djelovanja iz dužnosti*, tj. iz štovanja moralnog zakona. Od toga je ono prvo (legalitet) moguće i ako su odredbeni razlozi volje bila samo nagnuća, ali ono drugo (moralitet) mora se staviti samo u to da se radnja događa iz dužnosti – *samo za volju zakona*. Ako se štovanje prema osobama točno prosudi, vidi se da se ono uvijek osniva na *svijesti o njihovoj*

³⁹ Vidi više: Kant, Immanuel, *Kritika praktičkog uma*, (1990.), str. 119., 120.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, str. 121.

⁴² Vidi više: Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Vidi više: Ibidem, str. 121.,122

dužnosti koja nam daje nekakav primjer, te prema tome, štovanje može imati samo *moralan razlog*.⁴⁵

„Bitno je drukčije kazati da nešto činimo iz dužnosti od toga da nešto činimo prema dužnosti. Kada nešto činimo iz dužnosti, tada to ne znači ništa drugo nego da je motiv našeg djelovanja moralna ispravnost postupka. Jedino takvo djelovanje, djelovanje koje je isključivo motivirano moralnom ispravnošću određenog postupka, može se, prema Kantu, smatrati moralno vrijednim djelovanjem. S druge strane, činiti nešto prema dužnosti znači da u našem djelovanju nismo vođeni moralnom ispravnošću postupka, već nekim ne-moralnim motivima poput emocija, želja ili interesa koji kao takvi ne mogu našem djelovanju zajamčiti moralnu vrijednost. Ipak, takav naš postupak neće imati pravu moralnu vrijednost jer je on izvršen tek u skladu s dužnošću, ali ne i iz nje.“⁴⁶

Dakle, kako smo spomenuli pojam dužnosti, također je važno nadodati kako Kant vrlinu shvaća kao „*snagu volje u ispunjavanju dužnosti*“, te tako vidi različite vrline kao odgovarajuće različitim ciljevima morala, odnosno dužnosti vrline te smatra glavnim zadatkom moralnog života njegovanje vrline.⁴⁷

Moralni stupanj na kojem stoji čovjek (i svako drugo umno biće) jest dakle, štovanje moralnog zakona. Ono što nas obvezuje da mu se pokoravamo jest to da mu se pokoravamo *iz dužnosti*, a ne iz nekakve naše svojevoljne sklonosti, ali u svakom slučaju iz nezapovjeđena nastojanja. Čovjekovo moralno stanje, u kojem je svaki put kada može biti jest, krepost, odnosno vrлина, koja je za Kanta veoma važna, s obzirom da ju shvaća kao snagu volje u ispunjavanju dužnosti.⁴⁸ Ali, s druge strane, čovjeku nije uvijek po volji moralno djelovati i ne može se reći da to on uvijek rado čini, stoga je potrebno podvrgnuti djelovanje moralnom zakonu i štovati ga. Isto tako ako smo obvezni činiti nešto što ne činimo rado, nego samo iz štovanja moralnog zakona, onda bi zapovijed koja baš to štovanje čini pokretalom maksime djelovala upravo suprotno zapovjeđenoj nastojenosti.⁴⁹

⁴⁵ Ibidem, str. 123.

⁴⁶ Mađarević, Lovorka, *Emocije kao motivi u Kantovoj etici*. Filozofska istraživanja 29, br. 2., 2009., str. 336.,337. <https://hrcak.srce.hr/41412>

⁴⁷ Vidi više: Kant, Immanuel, Wood, W. Allen, Gregor, Mary J. (Ed.), *Practical Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996., str. 33., 34

⁴⁸ Vidi više: Kant, Immanuel, *Kritika praktičkog uma*, str. 126

⁴⁹ Vidi više: Ibidem.

3. Britanska moralna filozofija 18. stoljeća

3.1. Moralni sentimentalizam⁵⁰ u teorijama Shaftesburya i Hutchesona

Britanski moralisti 18. stoljeća smatrali su da mogu pokazati kako za naše moralno prosuđivanje nije potrebno posezati samo za razumom, već uvode pojam „moralnog osjećaja“ prema kojem uzimamo u obzir dobro naših bližnjih, ne djelujemo samo iz vlastitog interesa. Teorije moralnog osjećaja „bile su važne za razvoj moralne filozofije osamnaestog stoljeća, izazivajući izvještaje o ljudskoj prirodi koja je čovjeka u osnovi smatrala sebičnim. Moralni sentimentalisti su pozitivno okarakterizirali ljudsku prirodu, promičući samonjegovanje, a ne samoodricanje. Također su pridonijeli razumijevanju percepcije vrijednosti i prirode moralne motivacije i moralnog znanja.“⁵¹ Predstavnici najznačajnijih sentimentalističkih teorija su Anthony Ashley Cooper Shaftesbury (1671. – 1713.), Francis Hutcheson (1694. – 1746.) te David Hume (1711. – 1776.).

Ashley Anthony Cooper Shaftesbury, prvi je moderni autor koji je detaljno istaknuo važnost unutarnjeg moralnog osjećaja. U svoju filozofiju uključuje platonističke elemente, što je vidljivo u zbirci *Karakteristike ljudi, ponašanja, mišljenja, vremena* (*Characteristicks of Men, Manners, Opinions, Times*, 1711.) Također važna djela su *Pismu o Entuzijazmu. Zdravom razumu*. (*A Letter Concerning Enthusiasm. Sensus Communis*, 1709.) te dijalog *Moralisti* (*The Moralists*, 1709.). Shaftesbury tvrdi da, kao i kod drugih razumnih bića, naše nas strasti i naklonosti potiču na akciju, a kada su pravilno uravnotežene, mogu upućivati na dobro cijelog sustava, a svaki dio sustava doprinosi skladu. Razmatrajući ljudsku prirodu, a posebno rad uma, Shaftesbury je otkrio da ljudi, za razliku od drugih stvorenja mogu razmišljati o naklonostima koje ih pokreću na djelovanje. Naša sposobnost o našim motivirajućim naklonostima (ili za odobravanje vrline ili za prezir poroka) utemeljuje mogućnost da imamo znanje o dobru i zlu. Prema Shaftesburyu, samo oni koji tvore pojam javnog interesa i imaju znanje o dobru i zlu mogu se zvati kreposnima. Također

⁵⁰ Moralni sentimentalizam - teorija porijekla naših pojmova ili sudova o moralu koji se tiču vrline i poroka, moralnog dobra i zla ili ispravnog i pogrešnog. Središnja teza moralnog sentimentalizma jest da naše moralne razlike ovise o našem doživljavanju osjećaja, dakle, ne oslanjamo se isključivo na upotrebu razuma da bismo postigli moralno razlučivanje. (Radcliffe, Elizabeth S., *Moral Sentimentalism and the Reasonableness of Being Good*, 2013.)

⁵¹ Garret, Aaron, *The Routledge Companion to Eighteenth Century Philosophy*, Routledge, 2014., str. 421

nadodaje kako umska zadovoljstva nadmašuju tjelesna zadovoljstva te kako su naše dobrohotne naklonosti superiornije od svih ostalih. U *Moralistima* Shaftesbury dalje razvija svoju teoriju važnosti uma i razuma za moral i samonjegovanje. Kaže kako u čarima vrline ne uživamo kroz senzibilnost već kroz um i razum.⁵² Vidljivo je da njegova teorija nudi „realistički, objektivistički prikaz vrijednosti zadržavajući pritom ulogu osjećaja u razabiranju dobrote. Poput Hutchesona, tvrdi da moralni osjećaj odobrava postupke koji promiču dobrobit čovječanstva.“⁵³

Francis Hutcheson, prethodnik Davida Humea, znatno je utjecao na razvoj njegove moralne teorije. Jedan je od važnijih predstavnika teorije moralnog osjećaja. Napisao je djela *Istraživanje o izvoru naših ideja ljepote i vrline (An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue, 1725.)* te nedugo nakon toga *Esej o prirodi i ponašanju strasti i naklonosti s ilustracijama o moralnom osjećaju (An Essay on the Nature and Conduct of the Passions and Affections with Illustrations upon the Moral Sense, 1728.)*. Poput Shaftesburya, težio je utvrđivanju stvarnosti društvenih naklonosti, posebno različite oblike dobrohotnosti, no za razliku od svog prethodnika, nudi sistematičniji prikaz naših unutarnjih osjećaja. U *Istraživanju*, primjećuje da osim razumnih užitaka, postoje i drugi, poput užitaka mašte ili ljepote, ili užitaka koje dobivamo promišljanjem o vrlini.⁵⁴ „U *Eseju* razlikuje četiri unutarnja osjećaja: osjećaj ljepote; moralni osjećaj; javni osjećaj, koji nam omogućuje sudjelovanje u sreći ili patnji drugih; te osjećaj časti koji nam daje užitak kada drugi odobravaju naša djela ili nas posrami kada drugi osuđuju ono što smo učinili.“⁵⁵ Također nadodaje kako „bez osjećaja ljepote ili osjećaja vrline, osoba ne može spoznati ni ljepotu ni vrlinu, i nadovezujući se na to kaže da moralni osjećaj i ljepota daju neusporedivu dobrotu našim životima.“⁵⁶ Moralni osjećaj odobrava dobrohotnost, a različiti oblici dobrohotnosti čine cijelu vrlinu. Ona cilja na dobro drugih ili na javno dobro. Naš moralni osjećaj odobrava sveopću dobrohotnost kao savršenstvo vrline, a da bi se postiglo savršenstvo vrline mora se njegovati sveopća dobrohotnost. Hutcheson preporučava stjecanje kontrole nad vlastitim strastima promišljanjem – bilo za dobro

⁵² Vidi više: Ibidem, str. 421. – 423.

⁵³ Radcliffe, Elizabeth S., *Moral Sentimentalism and the Reasonableness of Being Good*, 2013.

⁵⁴ Vidi više: Garret, Aaron, *The Routledge Companion to Eighteenth Century Philosophy*, Routledge, 2014., str. 424.

⁵⁵ Ibidem, str. 424., 425.

⁵⁶ Ibidem, str. 426.

određenih osoba, bilo za univerzalnu dobrohotnost usmjerenu na cijelu vrstu.⁵⁷ U *Ilustracijama o moralnom osjećaju*, „Hutcheson je htio pokazati da samo teorija moralnog osjećaja, za razliku od onih koji moral zasnivaju na ljubavi prema sebi i onih koji misle da moral proizlazi iz razuma, može ispravno objasniti naše razumijevanje i iskustvo morala. Odobrenje moralnog osjećaja, čak i ako je usmjereno prema vlastitoj vrsti, nije sam po sebi izravni motiv za djelovanje. Ono što moralni osjećaj odobrava kao najpohvalnije, tako neizravno služi motiviranju pojedinca da postigne vlastitu istinsku sreću.“⁵⁸

Britanski moralisti tvrdili su da je moralni osjećaj osnova morala – prema njemu prosuđujemo ispravnost ili neispravnost neke radnje te nam jedino moralni osjećaj može objasniti kako mi razumijemo moral. Važno je istaknuti da i Shaftesbury i Hutcheson navode da moralni osjećaj odobrava postupke koji vode do dobroti čovječanstva, odnosno odobrava dobronamjernost.

3.2. David Hume

David Hume (1711. – 1776.) jedan je od najznačajnijih predstavnika britanske filozofije osamnaestog stoljeća. Hume je filozofiju „zamišljao kao induktivnu znanost o ljudskoj prirodi te shvatio da su ljudi bića više praktičnih osjećaja nego razuma. Važno je naglasiti da je Immanuel Kant svoju kritičku filozofiju koncipirao u izravnoj reakciji na Humea. S druge strane, Humeov pozitivan utjecaj može se vidjeti kod Jeremy Benthama, filozofa s početka devetnaestog stoljeća, zagovornika utilitarizma, te još više kod Johna Stuarta Milla, filozofa i ekonomista koji je živio kasnije u devetnaestom stoljeću.“⁵⁹

Što se tiče moralne filozofije, Humea možemo smjestiti među pripadnike moralnog sentimentalizma. Kao što je već rečeno, sentimentalisti temelje moral na osjećajima, a postoje dva načina na koji to čine. „Prvo, moralnu vrijednost imaju određeni osjećaji, strasti i naklonosti prvog reda koji nas motiviraju na djelovanje. Drugo, ono što ih čini vrijednima su naša refleksivna, drugorazredna osjećanja, osjećaji koje imamo o svojim ili osjećajima drugih ljudi. David Hume je pratio

⁵⁷ Vidi više: Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, str. 427.

⁵⁹ Jessop, T. Edmund, Cranston, Maurice. *David Hume*. Encyclopedia Britannica, May 3, 2021. <https://www.britannica.com/biography/David-Hume>. (17/6/21)

reflektirajuće osjećaje drugog reda prema suosjećanju, što njegovu teoriju čini najmoćnijom verzijom sentimentalizma.⁶⁰ Na razvitak njegove moralne teorije utjecao je njegov prethodnik Francis Hutcheson. Hume svoju moralnu teoriju iznosi u svoja dva najvažnija djela: *Rasprava o ljudskoj prirodi* (*Treatise of Human Nature*, I-III, 1739. – 40.) te *Istraživanje o načelima morala* (*An Enquiry Concerning the Principles of Morals*, 1751.). *Rasprava o ljudskoj prirodi* je „Humeov pokušaj izgradnje filozofskog sustava, te je podijeljena na 3 knjige. Knjiga I „O razumijevanju“ („Of the Understanding“) govori o podrijetlu ideja; ideji vremena i prostora, znanja i vjerojatnosti, uključujući prirodu vjerojatnosti te o skeptičkim implikacijama tih teorija. Knjiga II „O strastima“ („Of the Passions“) opisuje razrađeni psihološki mehanizam koji objašnjava emocionalni poredak kod ljudi te u ovom dijelu razumu dodjeljuje sporednu ulogu. Knjiga III „O moralu“ („Of Morals“) karakterizira moralnu dobrotu u smislu moralnog osjećaja odobravanja ili neodobravanja kojeg ljudi imaju kada ljudsko ponašanje razmatraju u svjetlu ugodnih ili neugodnih posljedica, bilo za sebe ili za druge.“⁶¹ U djelu *Istraživanje o načelima morala*, „zreliji Hume pokazuje veće razumijevanje implikacija svog pogleda na etiku. Iako započinje s radom preuzimajući jedan aspekt temelja rasprave o moralu, on zapravo razmatra pet različitih pitanja. Svaka točka obrađuje se u cijelom tekstu, a zatim pojedinačno u četiri dodatka i „Dijalogu“, koji se nalazi na kraju teksta. Pet područja rasprave u djelu su: je li moral utemeljen na razumu ili osjećaju; pitanje ljudske motivacije i jesmo li u osnovi sebični ili možemo biti dobroćudni; je li pravda prirodna ili je stvar dogovora; jesu li ljudi odgovorni samo za ono što mogu; i je li moral relativan ili utemeljen na nečemu što ga čini univerzalnim.“⁶² Ovo djelo je dorada Humeovih razmišljanja o moralu, u kojem simpatiju (suosjećanje) vidi kao činjenicu ljudske prirode koja leži u osnovi cjelokupnog društvenog života i osobne sreće. Moralne odluke se temelje na moralnim osjećajima, dakle moralnost pronalazi u osjećajima, ne u razumu. Humeov moralni sustav usmjeren je na sreću drugih i na sreću samoga sebe. Posebno naglašava altruizam⁶³; moralni osjećaji koje nalazi kod ljudi, uglavnom prate osjećaje i suosjećanje sa bližnjima. Kaže kako se u ljudskoj

⁶⁰ Brown, Charlotte R., „Hume on Moral Rationalism, Sentimentalism and Sympathy“. U: *A Companion to Hume*, Elizabeth S. Radcliffe, Blackwell Publishing, 2008., str. 219.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Garret, Aaron, *The Routledge Companion to Eighteenth Century Philosophy*, Routledge, 2014., str. 432

⁶³ Altruizam - pogled na svijet ili stav onoga tko smatra da cjelokupno naše djelovanje mora biti usmjereno na dobro drugoga (suprotno: *egoizam*). Kao etički nauk altruizam za objekt moralnoga htijenja i djelovanja određuje boljitak, tj. dobro drugoga. (Preuzeto sa: altruizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2038>. (17/6/2021)

prirodi nalazi upravo to suosjećanje, simpatija prema drugim ljudima.⁶⁴ Suprotno *Raspravi*, u ovom djelu Hume „izričito prepoznaje tri različite vrste moralnih osjećaja. On pripisuje naše odobravanje korisnih osobina koje koriste osobi ili društvu našem osjećaju dobrote; naše divljenje herojskim vrlinama (koje se odnose na sebe), poput hrabrosti, čvrstoće i ponosa, proizlazi iz našeg osjećaja uzvišenosti i suosjećanja s junakovim uzvišenim osjećajem jastva; i konačno, suosjećanje s drugim odmah dopadljivim osobinama poput dobrohotnosti ili duhovitosti izaziva šarm ili dobronamjieran osjećaj.“⁶⁵

3.2.1. Humeova *Rasprava o ljudskoj prirodi*

Hume stupa u stalne filozofske rasprave o temeljima morala koje je pokrenuo Hobbes (1588. – 1679.). Naime, Hobbes tvrdi da su ljudi po prirodi sebična stvorenja. Kao reakcija na Hobbesove tvrdnje, javljaju se dvije moralne teorije – sentimentalizam i racionalizam. Hume, naravno, bliži sentimentalizmu, u svojoj *Raspravi* daje argumente protiv moralnog racionalizma. Prednost sentimentalizma nad racionalizmom jest ta što su sentimentalisti imali cjelovitiji pogled na razum, te ga karakteriziraju na dva načina.⁶⁶ Prvo, „razum uspoređuje ideje kako bi pronašao odnose među njima, a drugi način na koji Hume karakterizira razum jest taj što razum sudjeluje u otkrivanju istine i laži. No postoje i stvari oko kojih se sentimentalisti i racionalisti slažu, a to je da posjedujemo moralne pojmove te da oni imaju praktične i psihološke učinke na nas. Oba smjera pretpostavljaju da mi znamo što je dobro ili loše, kreposno ili zlobno. Također se slažu da su osnovne moralne ideje jednostavne te se ne mogu definirati u smislu njihovih sastavnih dijelova.“⁶⁷

U uvodu *Rasprave*, Hume kaže da želi primijeniti Newtonovu eksperimentalnu metodu za proučavanje ljudskog uma. Misli da je potrebno proučiti podrijetlo ideje da bismo razumjeli njen sadržaj. U prvoj knjizi *Rasprave* Hume želi pronaći najosnovnije zakone koji objašnjavaju djelovanje uma u stjecanju ideja poput uzročnosti i identiteta. U drugoj knjizi, cilj je otkriti zakone koji objašnjavaju strasti, poput ljubavi i mržnje. U trećoj knjizi *Rasprave* izlaže svoju verziju sentimentalizma, ali isto tako i argumente

⁶⁴Vidi više: Jessop, T. Edmund, Cranston, Maurice. *David Hume*. Encyclopedia Britannica, May 3, 2021. <https://www.britannica.com/biography/David-Hume>. (17/6/2021)

⁶⁵ Garret, Aaron, *The Routledge Companion to Eighteenth Century Philosophy*, Routledge, 2014., str. 432

⁶⁶ Vidi više: Brown, Charlotte R., *Hume on Moral Rationalism, Sentimentalism and Sympathy*. U: *A Companion to Hume*, Elizabeth S. Radcliffe, Blackwell Publishing, 2008., str. 219. – 221.

⁶⁷ Ibidem.

protiv racionalizma. Sljedeći argumenti povezani su sa temeljnim pitanjem između dvije struje – izviru li naše osnovne moralne ideje iz razuma ili iz osjećaja? Hume nudi četiri argumenta kako bi pokazao da razum nije sam po sebi izvor moralnih ideja, a u petom argumentu osporava racionalističko obrazloženje motiva dužnosti. Ti argumenti su: argument iz motivacije; argument iz istine i laži; argument da razum otkriva odnose ideja ili činjenica; argument „jest – treba“ te argument koji se odnosi na motiv dužnosti.⁶⁸

Argument iz motivacije jest presudan argument po Humeu. Kaže da „ako su moralni pojmovi sposobni uzbuditi strasti i proizvesti ili spriječiti djela, a razum sam po sebi nije sposoban to učiniti, onda moralni pojmovi ne mogu proizlaziti iz razuma. Da proizlaze iz razuma ne bi mogli proizvesti praktičke i psihološke učinke s kojima se svi slažu.“⁶⁹

Drugi argument protiv racionalizma oslanja se na karakterizaciju razuma da može otkriti istinu i laž. Hume prvo gleda mogućnost da su moralno dobra djela ona koja se podudaraju s istinom i razumni su, dok su moralno loši postupci oni suprotni istini, te samim time nerazumni. No, on ovu mogućnost odbacuje, jer po njemu strasti i djela (postupci) ne mogu nikako biti istiniti ili neistiniti, razumni ili nerazumni. Razum na primjer, može ideje procijeniti nerazumnima jer one posjeduju reprezentativni sadržaj koji može biti proturječan istini. Mi radnje možemo ocijeniti kao dobre ili loše, ali nikako ne možemo reći da su razumne ili nerazumne.⁷⁰

Treći argument nam pokazuje karakterizaciju razuma kao usporedbu ideja kako bismo pronašli odnose među njima. Ako smo razumom uspjeli uvidjeti što je kreposno a što nije, osnova tih moralnih razlika mora ležati u odnosu ideja ili u činjeničnom stanju.⁷¹

Četvrti argument „jest – treba“ jest zadnji argument koji Hume daje u prvom odjeljku treće knjige *Rasprave*. On primjećuje da „većina moralnih teoretičara započinje svoje teorije utvrđivanjem postojanja Boga ili iznose neku tvrdnju o ljudima. Ali Hume umjesto da nakon nekog vremena pronađe teorije sa „jest“ ili „nije“ pronalazi teorije sa „treba“ ili „ne treba“, što je po njemu zabrinjavajuće. On

⁶⁸ Vidi više: Ibidem, str. 223., 224.

⁶⁹ Ibidem, str. 225.

⁷⁰ Vidi više: Ibidem, str. 226., 227.

⁷¹ Vidi više: Ibidem.

pretpostavlja da odnos „treba“ ne može biti osnovni u smislu da se ne mora objašnjavati u smislu nekog drugog odnosa.“⁷²

Konačni argument protiv racionalizma i najsnažniji argument je usmjeren na stav da moralno dobra osoba djeluje iz motiva dužnosti. Hume se tome suprotstavlja tezom da izvršavanje dužnosti samo zato što je dužnost ne može biti motiv za naše postupke. Nastoji iznijeti prigovor u smislu moralnih radnji i njihovih motiva. Dakle, ako se moralne radnje izvode iz kreposnih motiva onda nijedna radnja ne može nositi pridjev „moralna“ ako motivi za takvu radnju nisu kreposni, osim ako postoji želja da se to učini. Ono što radnju čini moralnom je krepost motiva, što bi značilo da motiv neke radnje mora biti nešto drugo osim želje da se to učini.⁷³

Hume „poraz racionalizma smatra trijumfom sentimentalizma. Moralni osjećaji su osjećaji divljenja ili prezira, pohvale ili krivnje usmjereni na karakter neke osobe, a čak ih naziva osjećajima odobravanja ili neodobravanja. U *Raspravi*, nastojao je otkriti podrijetlo morala te ljubavi i mržnje koja proizlazi iz moralnih osobina, a zatim uvodi najznačajnije obilježje svoje verzije sentimentalizma – ideju da moralni osjećaji proizlaze iz simpatije.,“⁷⁴

3.2.2. Hume o simpatiji

Simpatija je za Humea važan mehanizam uma. Ona je naša sposobnost da prihvatimo strasti, osjećaje pa čak i vjerovanje drugih. Ona sama po sebi nije strast tako da ju ne treba miješati s osjećajima poput suosjećanja ili sažaljenja. Hume kaže za simpatiju da je to mehanizam uma pomoću kojeg nam se prenose osjećaji drugih ljudi, ona nam objašnjava kako mi ulazimo u osjećaje drugih, kako osjećamo ono što drugi ljudi osjećaju. Ako na primjer uđemo u prostoriju gdje su svi veseli, naravno da ćemo i mi biti sretni i veseli. Upravo to Hume želi pokazati i dokazati ovim mehanizmom, koji ga dijeli od drugih sentimentalista. Simpatija uključuje postupak u nekoliko koraka. Prvo imamo ideju što druga osoba osjeća, zatim, razmišljanjem o našem iskustvu vidimo koji su osjećaji povezani s raznim postupcima ili ponašanjem. Drugo, zamjećujemo da je druga osoba slična nama (Hume sam misli da svako biće nalikuje drugom biću), dakle, skloni smo iskusiti iste (ili slične) strasti u određenim

⁷² Ibidem, str. 229.

⁷³ Vidi više: Ibidem, str. 230.

⁷⁴ Ibidem, str. 231.

situacijama. No, više nalikujemo osobama koje su naše dobi ili spola, ili onima koji su bliski nama. I treće, tvrdi da nam je uvijek na raspolaganju snažan dojam o nama samima, i našim osjećajima.⁷⁵

Simpatija objašnjava kako mi sa spoznaje što netko osjeća dolazimo do trenutka kada zapravo osjećamo to što druga osoba osjeća, te smo s tom osobom povezani. Lakše ćemo suosjećati s osobom koja govori naš jezik ili nam je bliža po dobi ili spolu, ali najsnažnija vrsta suosjećanja će se dogoditi s osobama s kojima smo povezani nekom vezom (bilo obiteljskom, bilo prijateljskom). Tada možemo na najkvalitetniji način shvatiti osjećaje te osobe. Simpatija nije mehanizam kojeg možemo isključiti i uključiti „po volji“, to je nešto što se događa odmah i spontano, nemamo nikakav utjecaj na nju.⁷⁶

Također je važno naglasiti da simpatija sama po sebi ne motivira na radnju. Ali, iako sama po sebi nije motiv za neku radnju može ući u objašnjenje zašto netko izvodi određene radnje. Hume objašnjava zašto na primjer osjećamo sažaljenje kada vidimo nekakva mučna iskustva drugih ljudi, ali, iako simpatija objašnjava kako mi osjećamo bol drugih ljudi, ne objašnjava kako ćemo mi reagirati na takve osjećaje. Može nas potaknuti da pomognemo drugima, ali isto tako nas može motivirati da se udaljimo.⁷⁷

Isto tako „tvrdi da se moralna ljubav ne može temeljiti na simpatiji jer se naša moralna odobravanja ne razlikuju ali se razlikuju ljubav i mržnja koje su rezultat prirodnog i spontanog djelovanja simpatije.“⁷⁸

3.2.3. Kantova povezanost sa britanskom moralnom filozofijom i Davidom Humeom

Immanuel Kant i David Hume predstavnici su dva različita pristupa samoj koncepciji morala. Postoji mnogo točaka u kojima se njihove etike razlikuju, ali isto tako postoje i važne poveznice između dva autora. Na početku svog djelovanja, Kanta je privukao sentimentalizam Davida Humea i drugih britanskih moralista, posebno Francisa Hutchesona. To je vidljivo u ranijim Kantovim djelima, *Promatranja o osjećaju lijepog i uzvišenog* (1764.) te *Istraga u vezi s razlikovanjem principa prirodne*

⁷⁵ Vidi više: Ibidem, str. 232., 233.

⁷⁶ Vidi više: Ibidem.

⁷⁷ Vidi više: Ibidem, str. 234.

⁷⁸ Ibidem.

teologije i morala (1763.).⁷⁹ U djelu *Promatranja o osjećaju lijepog i uzvišenog* Kant „primjećuje i analizira različite osjećaje zadovoljstva, nezadovoljstva, privlačnosti i odbojnosti. Načela morala su svijest o osjećaju koji živi u svakom čovjeku, a ne puka spekulativna pravila. Slična misao se proteže i u djelu *Istraga u vezi s razlikovanjem principa prirodne teologije i morala*, gdje razlikuje sposobnost za predstavljanje istine i sposobnost za proživljavanje dobra, kojeg povezuje s osjećajem.“⁸⁰ Kako su se Kantovi pogledi razvijali, sve češće je primjećivao nedostatke sentimentalizma. Po njemu, moral nameće bezuvjetne zahtjeve, a sentimentalizam ne može objasniti ili opravdati takve zahtjeve, što je dovelo do toga da je Kant na kraju odbacio bilo kakvu verziju sentimentalizma kao osnovu teorije morala. Okretanje od sentimentalizma se događa s djelom *Osnivanje metafizike čudoređa*. Također je važno naglasiti razliku koncepcije samog morala naspram Davida Humea. Kant kao središte morala vidi zakon i dužnost, što kod Humea nije slučaj. Kod Humea, u samom središtu morala se nalazi nešto širi pojam osobnih zasluga, što navodi u djelu *Istraživanje ljudskog razuma* (1751.).⁸¹

Kant vjeruje da „našim moralnim dilemama dominira pitanje koje nam se dužnosti nameću zakonom koji zapovijeda iznimnom moralnom nužnošću. Nasuprot njemu, Hume kaže da našim moralnim dilemama dominira pitanje koji su motivi vrli ili kreposni.“⁸²

Što se tiče osnove morala, obojica se slažu da se ne može nalaziti u religiji ni u činjenicama o svijetu neovisnima o ljudskom umu. Unatoč njihovom slaganju, obojica osnovu morala pronalaze na različitim mjestima. Hume ju smješta u ljudsku prirodu, prvenstveno u naše emocionalne reakcije na ponašanje bližnjih, Kant ju, s druge strane, smješta u racionalnu prirodu koju dijelimo sa svim racionalnim bićima. Tvrdi da se osnova morala nalazi u autonomiji racionalne volje. Pojam autonomije je od velike važnosti za Kantovu etiku, a definira ju kao svojstvo volje po kojem je ona sama sebi zakon.⁸³

Najvažnija razlika dvojice autora jest da, Kant, kao što je već rečeno, pokušava naći *a priori* osnovu morala, temelj za moral samo u razumu. Moral se mora

⁷⁹Vidi više: Wilson, Eric Entrican, Lara Denis, *Kant and Hume on Morality*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/kant-hume-morality/>. (15/6/2021)

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Vidi više: Ibidem.

⁸² Ibidem.

⁸³ Vidi više: Ibidem.

temeljiti na vrhovnom moralnom principu koji se može otkriti samo *a priori*, putem čiste filozofije (metafizike). Empirijski pristup, kojeg zastupa Hume, „može nam reći kako se ljudi ponašaju, ali nam nikako ne može reći kako bismo mi trebali postupiti. Humeov pristup se također može nazvati naturalističkim i eksperimentalnim. Njegova moralna filozofija nastoji pružiti naturalističko objašnjenje ljudske prirode u cjelini.“⁸⁴ U *Raspravi o ljudskoj prirodi*, Hume navodi da „moral utječe na radnje i emocije, iz toga slijedi da on ne može potjecati iz razuma, i da zato sam razum ne može imati nikakva utjecaja. Moralnost izaziva strasti i proizvodi ili spriječava radnje. Razum je sam za sebe potpuno nemoćan u toj radnji. Prema tome, pravila etike nisu zaključci našeg razuma.“⁸⁵

Vidljivo je da Kantova teorija stoji naspram moralnog sentimentalizma. On smješta teoriju moralnog osjećaja u one teorije koje pretpostavljaju nešto empirijsko kao načelo morala što se po njemu nikako ne može smatrati načelom morala. Unatoč tome, utjecaj Shaftesburya, Hutchesona i Humea zadržao se kod Kanta i nakon što je povjerovao da prava osnova morala leži u autonomiji volje.⁸⁶ Trajni utjecaj sentimentalizma je vidljiv u isticanju obveze da aktivno suosjećamo s drugima, kako Kant navodi: „dužnost je aktivno suosjećati s njihovom sudbinom, i u svrhu toga neizravna je dužnost njegovati suosjećajne prirodne (estetske) osjećaje u nama i koristiti ih kao sredstva za suosjećanje utemeljena na moralnim načelima i osjećaju koji im odgovara [...] Jer ovo (suosjećanje) je još uvijek jedan od impulsa koje nam je priroda usadila da činimo samo ono što samo predstavljanje dužnosti možda ne bi moglo postići.“⁸⁷

Iz dosad rečenog, vidljiv je Kantov i Humeov različit pristup moralnoj filozofiji, uz nekoliko sličnosti. Naravno, najvažnija razlika jest njihov pronalazak osnove morala na različitim mjestima; Kant traži temelj samo u razumu, dok Hume uključuje iskustvo, i upravo zbog tog suparničkog shvaćanja osnove morala njihove moralne teorije se postavljaju jedna nasuprot druge.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Hume, David, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, IRO Veselin Masleša, Sarajevo, 1983., str. 390, 391.

⁸⁶ Vidi više: Wilson, Eric Entrican, Lara Denis, *Kant and Hume on Morality*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/kant-hume-morality/>. (16/6/2021)

⁸⁷ Gregor, Mary J., (trans., ed.), *The Metaphysics of Morals*. U: *Practical Philosophy*, Cambridge University Press, 1996., str. 575., 576.

4. Usporedba štovanja kao pokretala čistog praktičkog uma sa simpatijom kod Davida Humea

Jasne su nam glavne razlike u poimanju konceptata štovanja i simpatije kod Kanta i Huma. U zreloj fazi svoga stvaralaštva Kant se odupire sentimentalizmu, jer su osjećaji dio našeg iskustva, a on, kako je već poznato traži *a priori* osnovu morala. U njegovoj moralnoj teoriji nema mjesta za osjećaje. Hume s druge strane kaže da mi moralno djelujemo tek kada posjedujemo osjećaj. S obzirom da su njihove moralne teorije dosta različite (što se tiče temelja moralnosti) i ova dva koncepta se razlikuju.

Štovanje je za Kanta nekakav učinak na osjećaj, odnosno osjetilnost bića i stoga se uvijek odnosi na osobe a nikada na stvari. Nemamo utjecaja na to hoćemo li mi štovanje iznutra osjećati no izvana ga možemo suzdržavati. Iako Kant štovanje shvaća kao samu moralnost, tvrdi da je ono jedino nesumnjivo moralno pokretalo. Veoma važan pojam u shvaćanju štovanja jest dužnost, i Kantovo uvođenje razlike djelovanja *iz* i *prema* dužnosti. Djelovanje *iz* dužnosti jest djelovanje iz štovanja moralnog zakona⁸⁸, no djelovanje *prema* dužnosti znači da „u svojim postupcima nismo vođeni moralnom ispravnosću postupka (djelovanje *iz* dužnosti) već nekim emocijama, željama, interesima koji kao takvi ne mogu našoj radnji dati moralnu vrijednost.“⁸⁹

Hume uvođenjem simpatije želi pokazati nešto sasvim drukčije. Želi nam ukazati kako mehanizmom simpatije mi možemo prihvatiti osjećaje drugih, odnosno kako nam se prenose osjećaji drugih ljudi, kako osjećamo ono što drugi ljudi (bliski nama) osjećaju. Hume tvrdi da lakše suosjećamo s osobama koje su nama bliže po dobi, spolu ili smo s njima povezani nekom uzročno-posljedičnom vezom. Isto tako je bitno naglasiti da simpatija sama po sebi nas ne može motivirati na neku radnju ali može biti objašnjenje zašto netko izvodi određene radnje.⁹⁰

Osjećaji, po Kantu, reflektiraju ljudsku kontingentnu prirodu, te nas ne mogu motivirati na neku radnju.⁹¹ Stoga, i činjenica da simpatija može biti objašnjenje zašto netko izvodi određene radnje po Kantu, ne stoji. Tu se opet možemo osvrnuti na njegovu distinkciju djelovanja *iz* i *prema* dužnosti; naime, djelovati *iz* dužnosti (iz

⁸⁸ Vidi više: Kant, Immanuel, *Kritika praktičkog uma*, 1990., str. 117.-123.

⁸⁹ Mađarević, Lovorka, *Emocije kao motivi u Kantovoj etici*. Filozofska istraživanja 29, br. 2 (2009): 336
<https://hrcak.srce.hr/41412>

⁹⁰ Vidi više: Brown, Charlotte R., *Hume on Moral Rationalism, Sentimentalism and Sympathy*. U: *A Companion to Hume*, Elizabeth S. Radcliffe, Blackwell Publishing, 2008., str. 232., 233.

⁹¹ Vidi više: Mađarević, Lovorka, *Emocije kao motivi u Kantovoj etici*. Filozofska istraživanja 29, br. 2 (2009):337

štovanja moralnog zakona) znači da radnja posjeduje moralitet te se radnja događa samo za volju zakona.

Slično kao što ne možemo spriječiti da štovanje iznutra osjećamo, tako ni simpatija nije mehanizam koji možemo uključiti ili isključiti po volji, do nje dolazi spontano i mi nemamo nikakav utjecaj na to. I štovanje i simpatija se odnose na osobe; osoba dakle može biti predmet štovanja, dok kod simpatije mi pokušavamo prihvatiti osjećaje drugih ljudi. Uz to, štovanje je ono što jedino i potpuno *a priori* spoznajemo, dakle, neovisno od iskustva; uzrok štovanja se nalazi u čistom praktičkom umu, dok simpatija kao takva uključuje naše iskustvo, jer osjećaji proizlaze upravo iz iskustva.

„Postoje dva razloga zbog kojih Kant smatra da postupci koji su motivirani osjećajima ne mogu imati moralnu vrijednost: prvo, emocije su nestalne prirode te ne mogu proizvesti konzistentnost, te drugo, čak i ako emocije kod pojedinih osoba nisu nestalne, već postoje, još uvijek nije tako da je njima motivirano djelovanje moralno vrijedno jer osoba u tom slučaju nije zainteresirana za moralni sadržaj svojih postupaka.“⁹² Naravno, kod Humea je drukčije, razum nas ne može motivirati, jedino osjećaji igraju ulogu u motiviranju za neku radnju. S obzirom na njihove suprotne pozicije, evidentno je da se štovanje i simpatija uvelike razlikuju. Najveća razlika je naravno ta da štovanje možemo spoznati samo *a priori*, nezavisno od iskustva, dok simpatija kao takva uključuje iskustvo. Oba pojma su ključna u moralnoj filozofiji obojice autora, štovanje u sklopu deontološke etike, simpatija u sklopu moralnog sentimentalizma.

⁹² Ibidem, str. 338.

5. Zaključak

U ovom radu sam istražila i predstavila moralne teorije i koncepte Immanuela Kanta i Davida Humea. Kant prijelazom u kritički period svog stvaralaštva te potraži za čistom filozofijom, počinje zastupati stajalište da temelj morala možemo pronaći samo u razumu tako da nikakvo iskustvo nema utjecaj na nas, napose osjećaji. Pomoći nekome samo zato što imamo osjećaj simpatije prema toj osobi po Kantu nikako ne zavrjeđuje epitet „moralan“. Upravo zbog toga, Kantova etika se naziva rigoroznom. Isto tako smo vidjeli da Hume nikako ne zagovara tu poziciju; osjećaji nas motiviraju za moralne radnje. Naravno, to je ključna i najveća razlika između ova dva mislioca. Moral određuje kako ispravno djelovati i upravo iz tog razloga Kant uključuje samo razum – jer je univerzalan i jedino razumom možemo ispravno prosuditi dobro od lošega i stoga Kant smatra da nas osjećaji samo u tome mogu zbuniti te navesti na lošu prosudbu. Kant traži univerzalne norme te zbog toga smatra da nam u tom traženju može pomoći samo razum jer, kao što je već rečeno, osjećaji nas mogu varati. Humeovo stajalište upućuje na nemoć razuma te tvrdi da moral utječe na osjećaje iz čega je vidljivo da ne može proizlaziti iz razuma. Moralni sentimentalisti se osvrću na ljudsku prirodu što implicira uključivanje osjećaja te upućuju na to da se ne moramo oslanjati isključivo na razum kod moralnog razlučivanja.

Uz dva tako različita pogleda na moralnost teško je razlučiti koja teorija nudi ispravniji pristup problematici. Kant, kao predstavnik deontološke etike, u središte stavlja pojam dužnosti koji predstavlja osnovu moralnosti – dakle svaka radnja se odvija u skladu s moralnim zakonom jer je to naša dužnost. Njegova etika kao takva je sistematična i predstavlja organiziran skup pravila prema kojima djelujemo kako bi se naše radnje mogle nazvati moralnima. Kant se bavi stavovima oko kojih je moguće da se svi slože i upravo zbog toga osjećajima tu ne može naći mjesta – subjektivni su. Smatram da je univerzalnost kojoj Kant teži pravi put u utvrđivanju moralnosti, jer takvu moralnost svi mogu shvatiti i ponašati se sukladno univerzalnim normama. Osjećaji tu mogu samo

napraviti razdor jer su subjektivni, stoga bi i sama moralnost bila definirana na razne načine. Ako maknemo osjećaje, razdora nema, te svatko može prihvatiti i ponašati se sukladno univerzalnim normama. Stoga, Humeova pozicija, i samo upućivanje na ljudsku prirodu ne može dati te univerzalne norme.

Razmatrajući ove dvije moralne teorije vidljive su ključne razlike koje isto tako možemo primijeniti na dva koncepta – štovanje i simpatiju. Prvotna razlika je u tome što je za Kant štovanje ono jedino što mi *a priori* spoznajemo, dok simpatija uključuje naše iskustvo. Opet je iz ovoga vidljivo da dva autora zastupaju drugačije pozicije, što je već prethodno bilo objašnjeno.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da su Kantova i Humeova teorija različite u mnogočemu uvelike okarakterizirale modernu moralnu misao. Kako je Hume utjecao na Kanta i njegov razvitak moralne teorije i prijelaza u kritički period te udaljavanja od sentimentalizma, tako je i Kantova moralna misao utjecala na mnogobrojne autore poput Hegela, Nietzschea, Schopenhauera i mnogih drugih.

Literatura

1. Rohlf, Michael, *Immanuel Kant*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/kant/>. (Pristupljeno: 11. 5. 2021.)
2. Macan, Ivan, *Immanuel Kant*, *Filozofija.org*. Dostupno na: https://www.filozofija.org/wp-content/uploads/Povijest_fil.org/Moderna_pdf/Immanuel-Kant-final.pdf (Pristupljeno: 9.6. 2021.)
3. Wilson, Catherine, *Leibniz's Influence on Kant*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/kant-leibniz/>. (Pristupljeno: 9.6. 2021.)
4. Frierson, Patrick, *Kant and Rousseau*, http://people.whitman.edu/~frierspr/kant_rousseau.htm (Pristupljeno: 9.6. 2021.)
5. Tännsjö, Torbjörn, *Understanding Ethics: An introduction to moral theory*, University Press, Edinburgh, 2002.
6. Piers, Benn, *Ethics*, UCL Press, London, 1998.
7. Kant, Immanuel, *Osnivanje metafizike čudoređa*, Feniks, Zagreb, 2003.
8. Kant, Immanuel, *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb, 1990.

9. Kant, Immanuel, Wood, W. Allen, Gregor, Mary J. (Ed.), *Practical Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
10. Mađarević, Lovorka, *Emocije kao motivi u Kantovoj etici*. *Filozofska istraživanja* 29, br. 2 (2009), Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/41412>
11. Radcliffe, Elizabeth S., *Moral Sentimentalism and the Reasonableness of Being Good*, 2013., Dostupno na: <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-philosophie-2013-1-page-9.htm>
12. Garret, Aaron, *The Routledge Companion to Eighteenth Century Philosophy*, Routledge, 2014.
13. Jessop, T. Edmund, Cranston, Maurice. *David Hume*. *Encyclopedia Britannica*, Dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/David-Hume> (Pristupljeno: 17. 6. 2021.)
14. Brown, Charlotte R., “Hume on Moral Rationalism, Sentimentalism and Sympathy”. U: *A Companion to Hume*, Elizabeth S. Radcliffe, Chichester, United Kingdom, Blackwell Publishing, 2008.
15. Wilson, E. Eric, Denis, Lara. *Kant and Hume on Morality*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/kant-hume-morality/>. (Pristupljeno: 15.6. 2021.)
16. Hume, David, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, IRO Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.
17. Gregor, Mary J., (ed.), *The Metaphysics of Morals*, in *Practical Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
18. “Utilitarizam”, *Filozofija.org*, Dostupno na: <http://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#U> (Pristupljeno: 12. 5. 2021.)

19. „Etički egoizam“, *Filozofija.org*, Dostupno na:
<http://www.filozofija.org/rjecnikfilozofskih-pojmova/#E> (Pristupljeno: 12. 5. 2021.)
20. „Altruizam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2038>
(Pristupljeno: 17. 6. 2021.)

Sažetak

Ovaj rad se temelji na usporedbi moralnih teorija Immanuela Kanta i Davida Humea, te koncepta štovanja kao moralnosti kojeg Kant uvodi u Kritici praktičnog uma sa simpatijom koju Hume objašnjava u Raspravi o ljudskoj prirodi. U ovom radu predstavljam njihove moralne teorije, glavna djela te dva navedena koncepta. Kroz rad ću se najviše osvrnuti na objašnjavanje moralnih teorija dvaju filozofa, kako bih jednostavnije objasnila glavne razlike između njih. Također se osvrćem na moralni sentimentalizam u teorijama Francisa Hutchesona i Anthonya Ashleya Coopera Shaftesburyja, koji su doprinijeli razvoju Humeove misli. Nakon predstavljanja moralnih teorija, vidjeti ćemo po čemu se najviše njihove teorije razlikuju jedna od druge te usporediti koncept štovanja i simpatiju.

Ključne riječi: Immanuel Kant, deontološka etika, štovanje, David Hume, moralni sentimentalizam, simpatija

Summary

This paper is based on a comparison of the moral theories of Immanuel Kant and David Hume, and the concept of worship as morality that Kant introduces in the Critique of the Practical Reason with the sympathy that Hume explains in The Treatise of Human Nature. In this paper, I present their moral theories, the main works and the two mentioned concepts. Throughout the paper, I will focus mostly on explaining the moral theories of the two philosophers, in order to explain the main differences between them. I will also look at moral sentimentalism in the theories of Francis Hutcheson and Anthony Ashley Cooper Shaftesbury, which contributed to the development of Hume's thought. After presenting the moral theories, we will see how their theories differ from each other and compare the concept of worship and sympathy.

Key words: Immanuel Kant, deontological ethics, worship, David Hume, moral sentimentalism, sympathy

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni
 repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Mateja Sočo

Naslov rada: Kantovo shvaćanje stvaranja kao pokretača čistog praktičnog
 uma te uporedba sa simpatijem kod Davida Humea

Znanstveno područje: FILIZOFIJA

Znanstveno polje: Etika

Vrsta rada: Stručni rad

Mentor/ica rada:

doc. dr. sc. Bruno Ćurko

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

doc. dr. sc. Bruno Ćurko

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uredenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
 b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
 c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
 (zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 12.7.2021.

Potpis studenta/studentice: Mateja Sočo

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Mateja Šećo, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce filologije i talijanskog jezika i književnosti izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 12.7.2021.

Potpis

MŠećo